

MICHEL FOUCAULT (1926-1984):

VOCABULARI BÀSIC

Ramon ALCOBERRO

ARQUEOLOGIA: Amb aquest concepte, Foucault designa l'estratègia intel·lectual que consisteix a considerar els discursos com si es tractés d'esdeveniments històrics. L'arqueologia, elaborant les condicions d'emergència d'un discurs permet veure el caràcter contingent del que vol aparèixer com a universal. En l'arqueologia hom pretén identificar el fons, sovint amagat, a través del qual un pensament es presenta com un objecte estructurat Foucault considera l'arqueologia com a "ficció històrica" (DITS ET ÉCRITS, II, p.805, edició 2001): no perquè sigui un producte de la imaginació sinó pel que té de construcció, en la mesura que es vol articular l'estudi del passat amb una creació del present... L'arqueologia i la genealogia foucaultianes són formes del que Nietzsche anomenava "racionalitat retrospectiva".

DISPOSITIU: Articulació complexa d'una relació de saber a una relació de poder. El sistema penal és el millor exemple de dispositiu que vincula una construcció de l'home com a objecte d'estudi i l'elaboració d'una forma de domini sobre ell. En el dispositiu, "saber" i "poder" funcionen alhora en un condicionament recíproc.

EPISTEME: Conjunt estructurat de discursos basat en la construcció d'un objecte propi i d'unes regles precises d'elaboració. L'episteme és un inconscient del saber. Foucault usa aquest mot a LES MOTS ET LES CHOSES i l'abandona progressivament el concepte de "dispositiu", de caire menys teòric.

ÉTHOS: Mot d'origen grec que defineix el mode de ser, actuar i pensat. Foucault l'aplica a la modernitat i, particularment, a la filosofia definida més com una disposició que com una disciplina.

FILOSOFIA: La filosofia té per tasca diagnosticar l'estat actual del nostre mode de pensar a partir de l'estudi de la seva història, per tal de fer eventualment possible un altre pensament i una altra acció. En paraules de Foucault a DITS ET ÉCRITS II, p.929 (edició 2001): "... és filosofia (...) tot treball que es fa per pensar altrament, per fer altra cosa, per esdevenir altre del que s'és". De fet, l'obra foucaultiana pot ser llegida com a filosòfica, sense presentar mai l'aspecte habitual de l'obra filosòfica, en la mesura que es presenta com una mena d'etnologia de la nostra cultura, com una anàlisi de les condicions que han fet possible la construcció del nostre pensament.

GENEALOGIA: Concepte d'origen nietzschian, concretament provinent la GENEALOGIA DE LA MORAL. Significa, tant per a Nietzsche com per a Foucault, l'esforç per a sospitar dels discursos i dels conceptes més consolidats de la tradició moral, en la mesura que es consideren originats en els motius menys confessables. Fer la genealogia d'un dispositiu permet, a través d'un estudi pacient de la seva història, comprendre el seu caire singular i arbitrari –i, per tant, alliberar-lo.

HERMENÈUTICA: Mot que designa, d'una manera general, una forma sistemàtica d'interpretació d'un concepte que, en un primer moment, no ens lliura la seva significació. Foucault no usa el concepte en aquest sentit d'anàlisi de la fondataria conceptual, sinó que creu que el sentit es fa palès en la forma i que la forma no es pot distingir del fons. D'una manera general es pot considerar com a "hermenèutica" la seva anàlisi sobre la sexualitat, en la mesura que ens permet comprendre com, a partir d'una determinat ús de la sexualitat s'ha constituït també una ètica.

HUMANISME: La tesi més escandalosa de Foucault (contra l'humanisme i Sartre) era la de la mort de l'home. Per a Foucault abans de finals del segle XVIII l'home no existia en tant que figura del saber. L'home no és més, segons aquesta hipòtesi, que una instància funcional. (La naturalesa humana només és "un replegament de la representació sobre ella mateixa", dirà a LES MOTS ET LES CHOSES). El concepte d'home seria un constructe elaborat per la religió, la ciència o la política –però no una entitat concreta. L'humanisme no constitueix un corpus determinat de tesis o de concepcions. Aquesta hipòtesi fa possible el relativisme i té poca coherència conceptual. Per a Foucault "cal despertar-se del somni antropològic, com abans calia despertar-se del somni dogmàtic" (DITS ET ÉCRITS I, p.487) perquè l'humanisme actua com un narcòtic, com un tranquil·litzant que ens impedeix comprendre de què parlem, donant per suposades massa coses. A l'època ser "antihumanista" era una forma de presentar-se, bàsicament, com a anticomunista i com a adversari de Sartre (que havia escrit L'EXISTENCIALISME ÉS UN HUMANISME). La crítica a l'humanisme resulta comprensible com a forma de desmuntar una retòrica molt emotivista sobre l'ésser humà, però derivà, com sabé veure Habermas en EL DISCURS FILOSÒFIC DE LA MODERNITAT des d'una crítica de la subjectivitat a una crítica de la racionalitat. Obres com la de Charles Taylor (FONTS DEL JO) han desbarborat posteriorment els fonaments de l'antihumanisme foucaultia.

INTEL·LECTUAL: Persona que té per professió el treball sobre les idees. Foucault al principi rebutja, contra Sartre, l'intel·lectual "sotasignant" que té opinions preparades contra –o "a propòsit"– de qualsevol cosa, però després de maig del 68 acabà fent la, més o menys penosa, funció que abans havia fet Sartre –i que a França té una llarga tradició: Voltaire, Victor Hugo, Zola... Tanmateix Foucault sempre es va voler presentar com a intel·lectual "específic", el que gràcies al seu treball arqueològic pot determinar els punts febles de la realitat, mentre que la transformació no és la tasca de l'intel·lectual, sinó de les persones directament implicades.

LLUMS: Les Llums no són pas senzillament per a Foucault un període històric sinó una actitud, un esforç per definir la identitat. Al seu text de 1983-1984, QU'EST-CE LES LUMIÈRES? (dins DITS ET ÉCRITS, I) a partir d'una lectura del famós opuscle de Kant fa una anàlisi del sentit de la filosofia en tant que actitud.

MODERNITAT: Mot que sovint actua com a sinònim de "Llums": ser modern és preguntar-se per l'avui amb una clara voluntat de modificar-lo.

NIETZSCHE: Amb Sade, Kant i Bataille, Nietzsche és la gran influència subjacent en Foucault: s'ha dit que l'obra de Foucault és "com si Nietzsche hagués llegit Marx" i potser no és desencaminat considerar-la des d'aquest punt de vista. Segons Foucault, gràcies a Nietzsche s'ha fet possible la crítica del concepte de "veritat" originat en Aristòtil. Al seu curs de 1970-1971, Foucault afirma que Nietzsche ha provocat un trencament de la filosofia en enunciar quatre grans principis: 1.- Principi d'exterioritat (darrera el saber s'amaga una altra cosa: els instints i el poder), 2.- Principi de ficció

(la veritat no és altra cosa que un cas particular de l'error generalitzat) 3.- Principi de dispersió (la veritat no depèn de la unitat d'un subjecte, sinó d'una multiplicitat de síntesis històriques), 4.- Principi d'esdeveniment (la veritat no defineix un conjunt de significacions originàries, sinó que constitueix cada vegada una invenció singular). La importància de l'obra nietzschiana rau en haver mostrat que rera el saber no hi ha un món natural, ni tan sols neutre, sinó una relació de poder i de força.

PODER: A diferència de la concepció tradicional del poder com a expressió d'una forma de sobirania, manifestada pel monopoli en l'ús de la força, Foucault afirma que l'autèntic poder, el que resulta veritablement eficaç, s'expressa en forma de "microfísica", d'una manera més amagada i inseparable de les relacions de saber. D'alguna manera l'autèntic poder no apareix mai com a tal i sap fer-se oblidar.

SABER: En les obres de la primera època, Foucault fa una arqueologia del saber. Aquesta expressió no designa només una forma de coneixement o de ciència, sinó el conjunt d'estructures i de discursos que permeten saber com emergeix, com es fa legítim, un saber. Hi ha ciències humanes d'ençà que es pot elaborar un discurs (un saber) sobre l'home.

SOCIETAT DISCIPLINÀRIA: L'emergència d'una forma disciplinària del poder, l'aparició d'un control permanent del cos, està vinculada a una forma d'entendre l'economia que és la pròpia del capitalisme. El cos dòcil fabricat per la disciplina (escola, exèrcit, presó, taller) és l'instrument que necessita la producció industrial del capitalisme.

SUBJECTE: En la tradició filosòfica il·lustrada el "subjecte" és la persona conscient i autònoma, origen i finalitat d'un seguit de discursos i de pràctiques. A l'últim període de la seva obra, Foucault intenta mostrar com el discurs sobre la sexualitat, i sobre l'autocontrol respecte a les passions, va contribuir a l'emergència del subjecte moral, sense caure, però, en una metafísica del subjecte que seria contradictòria amb qualsevulla arqueologia.